

MUSTAQILLIK YILLARIDA QUR'ONNING O'ZBEK TILIGA TARJIMA QILINISHI TASIRLARI

Mingboyeva Nozigul Fazliddin qizi
Navoiy innovatsiyalar universiteti
Surxondaryo kampusi Filologiya va
tillarni o'qitish: o'zbek tili yo'nalishi
1-bosqich talabasi

THE IMPACTS OF THE TRANSLATION OF THE HOLY QURAN INTO UZBEK DURING THE YEARS OF INDEPENDENCE

Mingboyeva Nozigul Fazliddin qizi
Navoi Innovation University
Surkhandarya Campus Philology and
Language Teaching: Uzbek Language
1st year student

ВЛИЯНИЕ ПЕРЕВОДОВ КОРАНА НА УЗБЕКСКИЙ ЯЗЫК В ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ

Мингбоева Нозигуль Фазлиддин кизи
Навоийский инновационный университет
Сурхандарьинский кампус Преподавание
филологии и языков: узбекский язык
студент 1 курса

Annotatsiya. Mustaqillik yillarida (1991-yildan hozirgacha) Qur'on Karimning o'zbek tiliga tarjima qilinishi O'zbekistonning ma'naviy va madaniy hayotida muhim voqea bo'ldi. Sovet davridagi cheklovlardan keyin diniy erkinlik sharoitida bir necha to'liq va izohli tarjimalar yaratildi. Ushbu tarjimalar nafaqat musulmon aholining Qur'onni ona tilida tushunishiga yordam berdi, balki milliy o'zbek tilining boyitilishi, diniy-ma'rifiy ta'limning rivojlanishi, jamiyatda axloqiy qadriyatlarning mustahkamlanishi va islomiy merosni zamonaviy talqin etishda muhim rol o'ynadi. Maqolada tarjima jarayonining tarixiy sharoitlari, asosiy tarjimonlar faoliyati va ijtimoiy-ma'naviy ta'sirlari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Qur'on tarjimasi, Mustaqillik davri, o'zbek tili, ma'naviy uyg'onish, diniy erkinlik, tafsir, islomiy ma'rifat.

Abstract. The translation of the Holy Quran into Uzbek during the years of independence (since 1991) marked a significant milestone in Uzbekistan's spiritual and cultural life. Following the restrictions of the Soviet period, religious freedom enabled the creation of several complete and annotated translations. These works not only facilitated the Uzbek-speaking population's direct understanding of the Quran but also contributed to the enrichment of the national language, the development of religious education, the strengthening of moral values in society, and the modern interpretation of Islamic heritage. The article analyzes the historical context of the translation process, the activities of key translators, and their socio-spiritual impacts.

Keywords: Quran translation, Independence period, Uzbek language, spiritual revival, religious freedom, tafsir, Islamic enlightenment.

Аннотация. Перевод Корана на узбекский язык в годы независимости (с 1991 года по настоящее время) стал важным событием в духовной и культурной жизни Узбекистана. После ограничений советского периода свобода вероисповедания позволила создать несколько полных и комментированных переводов. Эти работы не только помогли узбекоязычному населению понимать Коран на родном языке, но и способствовали обогащению национального языка, развитию религиозного просвещения, укреплению моральных ценностей в обществе и современному толкованию исламского наследия. В статье анализируются исторические условия процесса перевода, деятельность основных переводчиков и их социально-духовные последствия.

Ключевые слова: Перевод Корана, период независимости, узбекский язык, духовное возрождение, религиозная свобода, тафсир, исламское просвещение.

Kirish. O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgandan so'ng jamiyat hayotining barcha jabhalarida, xususan, ma'naviy-ma'rifiy sohada tub o'zgarishlar yuz berdi. Sovet Ittifoqi davrida diniy adabiyot, jumladan, Qur'on Karimning ona tilidagi tarjimasi qattiq nazorat ostida bo'lib, ko'pincha taqiqlangan yoki rus tilidagi tarjimalar orqali cheklangan holda tarqatilgan edi. Mustaqillik esa e'tiqod erkinligini kafolatlovchi Konstitutsiyaviy asoslar yaratdi va musulmon xalqimizning o'z muqaddas Kitobini to'liq va chuqur anglash imkoniyatini ochdi.

Mustaqillikning dastlabki yillaridayoq Qur'onning o'zbek tiliga tarjima qilish ishlari jonlandi. Bu jarayon nafaqat diniy talabni qondirish, balki milliy o'zlikni tiklash va madaniy merosni zamonaviy avlodlarga yetkazishning muhim vositasi sifatida namoyon bo'ldi. Tarjimalarning paydo bo'lishi bilan birga, ular atrofida ilmiy bahslar, tahlillar va izohlar ham kuchaydi. Natijada, bugungi kunda o'zbek tilida bir nechta to'liq "ma'nolar tarjimasi" va tafsirlar mavjud bo'lib, ular millionlab o'quvchilarga xizmat qilmoqda.

Ushbu tarjimalarning asosiy ahamiyati shundaki, ular Qur'onning universal xabarini oddiy odamlarning tushunish darajasiga yaqinlashtirdi. Arab tilidagi asl matnning ilohiy go'zalligi saqlanib qolgan holda, o'zbekcha tarjimalar milliy mentalitet va tilning boy imkoniyatlaridan foydalanib, oyatlar ma'nolarini aniqroq yetkazishga harakat qildi. Bu esa jamiyatda diniy savodxonlikning o'sishiga, oilaviy va ijtimoiy axloqning mustahkamlanishiga, yosh avlodni ma'naviy jihatdan tarbiyalashga katta hissa qo'shdi.

Biroq, tarjima jarayoni oson kechmadi. Arab tilining noyob uslubi, ijtimoiy-tarixiy kontekst va zamonaviy o'zbek tilining ilmiy-terminologik bazasini yaratish kabi qiyinchiliklar tarjimonlar oldiga jiddiy vazifalarni qo'ydi. Shunga qaramay, mustaqillik yillari bu sohada haqiqiy renessansni boshlab berdi. Ushbu maqolada aynan shu davr tarjimalarining tarixiy shart-sharoitlari, asosiy yo'nalishlari va O'zbekiston jamiyatiga ko'rsatgan ko'p qirrali ta'sirlari batafsil yoritiladi. Tarjima nafaqat matni o'tkazish, balki butun bir madaniy va ma'naviy ko'priq qurishdir – bu ko'priq o'tmish va kelajakni, ilohiy kalomni va insoniy tushunishni bog'laydi.

Asosiy qism. O'zbekiston mustaqillikka erishgach, jamiyat hayotida sodir bo'lgan eng muhim o'zgarishlardan biri ma'naviy sohada yuz berdi. Sovet davrida diniy adabiyot, xususan, Qur'on Karimning ona tilidagi tarjimasi va nashri qattiq cheklangan edi. Diniy matnlar asosan rus tilidagi tarjimalar orqali yoki yashirin tarzda tarqatilardi. Mustaqillik esa Konstitutsiyada e'tiqod erkinligini kafolatlashi bilan birga, diniy-ma'rifiy faoliyat uchun keng imkoniyatlar ochdi.

1990-yillarning boshlaridayoq Qur'onni o'zbek tiliga tarjima qilish ishlari jonlandi. Bu jarayon nafaqat diniy talabni qondirish, balki mustaqil davlatning ma'naviy o'zligini tiklash vositasi sifatida ham qaraldi. Tarjimalar paydo bo'lishi bilan birga, ularning sifati, uslubi va izohlari atrofida ilmiy va jamoatchilik bahslari kuchaydi. Natijada, mustaqillikning dastlabki o'n yilida bir nechta to'liq tarjimalar yaratildi va chop etildi. Bu holat O'zbekiston musulmon jamiyatida Qur'onni to'g'ridan-to'g'ri ona tilida o'qib, tushunish imkoniyatini yaratdi.

Tarjima ishlari bir vaqtning o'zida bir necha yo'nalishda rivojlandi: oddiy ma'no tarjimasi, izohli tarjima va batafsil tafsirlar. Har bir tarjimon o'z tajribasi, ilmiy maktabi va zamon talablarini hisobga olgan holda ish ko'rdi. Bu davrda tarjimalar nafaqat diniy, balki ijtimoiy va madaniy ahamiyat kasb etdi.

Mustaqillik yillarida Qur'on tarjimasi sohasida bir qator taniqli olim va mutarjimlar faoliyat yuritdi. Ularning har biri o'ziga xos uslub va yondashuvga ega bo'ldi.

Eng mashhur tarjimalardan biri Shayx Alouddin Mansurning (1952–2020) "Qur'oni Karim. O'zbekcha izohli tarjima" asaridir. U 1990-yillarning boshida "Sharq yulduzi" jurnalida qismma-qism chop etila boshlagan va keyinchalik to'liq kitob holida nashr etilgan. Alouddin Mansur tarjimasi oddiy o'quvchilar uchun tushunarli tilga ega

bo‘lib, qisqa izohlar bilan boyitilgan. Uning ishi keyinchalik turkiy tillarga ham tarjima qilindi va keng tarqaldi. Olima tarjima ustida doimiy ishlab, o‘n minglab tuzatishlar kiritgan.

Yana bir muhim tarjima Shayx Abdulaziz Mansur tomonidan amalga oshirilgan. Bu tarjima batafsilroq izoh va tahlillarni o‘z ichiga oladi. Abdulaziz Mansurning ishi klassik tafsir an‘analariga tayangan holda, zamonaviy o‘zbek tilining imkoniyatlaridan foydalangan.

Shuningdek, Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf, Shayx Shamsiddin Boboxonov va boshqa ulamolar ham tarjima va tafsirlar ustida ishlaganlar. Mirzo Kenjabekning “Fayzul-Furqon” tarjimasi (yettinchi to‘liq tarjima sifatida qayd etilgan) ham mustaqillik davrining muhim yutug‘i hisoblanadi. Bu tarjimalarning har biri o‘z oldiga turli maqsadlarni qo‘ygan: kimdir oddiy ma‘noni yetkazishga, kimdir chuqur tafsir va ilmiy tahlilga urg‘u bergan.

Tarjimonlar oldida turgan asosiy qiyinchiliklar quyidagilar edi:

1. Arab tilining ijoziy (qisqa va chuqur) uslubi va o‘zbek tilining grammatik tuzilishi o‘rtasidagi farq.
2. Ilmiy-diniy terminologiyani milliy tilda shakllantirish.
3. Oyatlarning tarixiy-siyosiy kontekstini saqlab qolgan holda, zamonaviy o‘quvchiga moslashtirish.
4. Tarjima ma‘nolarni buzmasligi va asl matn ruhini saqlashi talabi.

Bu qiyinchiliklarga qaramay, tarjimonlar milliy tilning boy lug‘at boyligi va poetik imkoniyatlaridan samarali foydalandilar.

Qur‘onning o‘zbek tilidagi tarjimalari jamiyat hayotiga ko‘p qirrali ta‘sir ko‘rsatdi. Birinchidan, diniy savodxonlik keskin oshdi. Avvallari faqat arab tilini bilganlar yoki ruscha tarjimalardan foydalanganlar Qur‘onni tushunishi mumkin edi. Endi esa oddiy fuqarolar, yoshlar va ayollar ham muqaddas Kitobni ona tilida o‘qib, mazmunini anglash imkoniyatiga ega bo‘ldilar. Bu esa masjidlar, madrasalar va oilalarda diniy ta‘lim sifatini yaxshiladi.

Ikkinchidan, tarjimalar milliy til va madaniyatni boyitdi. Qur‘on matnida uchraydigan chuqur falsafiy, axloqiy va ijtimoiy tushunchalar o‘zbek tiliga o‘z aksini topishi bilan birga, yangi terminlar va ifodalar paydo bo‘ldi. Bu jarayon adabiy tilning rivojlanishiga hissa qo‘shdi va ma‘naviy adabiyotning yangi qatlamini yaratdi.

Uchinchidan, axloqiy qadriyatlar mustahkamlandi. Qur‘on tarjimasi orqali odamlar adolat, mehribonlik, halollik, oilaviy munosabatlar, jamiyatdagi mas‘uliyat kabi mavzularni chuqurroq angladilar. Bu mustaqillik davrida ma‘naviy tarbiya tizimini shakllantirishda muhim omil bo‘ldi. Yosh avlod orasida ekstremizmga qarshi immunitetni kuchaytirishda ham tarjimalarning roli katta – chunki to‘g‘ri tushuntirilgan Qur‘on tinchlik, hamjihatlik va ilmga chaqiradi.

To‘rtinchidan, tarjimalar ilmiy tadqiqotlar va ta‘lim sohasiga ta‘sir etdi. Universitetlar, ilmiy markazlar va Islom sivilizatsiyasi markazida Qur‘on ilmlari bo‘yicha tadqiqotlar kuchaydi. Tarjimalar asosida darsliklar, qo‘llanmalar va ommaviy ma‘ruzalar tayyorlandi. Natijada, diniy bilimlarni ilmiy asosda o‘rganish madaniyati shakllandi.

Mustaqillik yillaridagi Qur‘on tarjimasi O‘zbekistonning madaniy suverenitetini mustahkamlashda ham muhim rol o‘ynadi. Sovet davridagi “dinsiz” ideologiyadan keyin xalq o‘zining ming yillik islomiy merosiga qayta murojaat qildi. Tarjimalar bu jarayonda ko‘prik vazifasini o‘tdi – o‘tmish va hozirgi zamon o‘rtasida, arab ilmi va milliy tafakkur o‘rtasida.

Tarjimalar atrofida ba‘zi bahs-munozaralar ham bo‘ldi. Ba‘zilar tarjimalarni “asl matn o‘rnini bosa olmaydi” deb tanqid qilsa, boshqalar ularni ommaviy ma‘rifat uchun zarur deb hisobladilar. Bu bahslarning o‘zi ham sog‘lom ilmiy muhitni shakllantirdi va tarjimalarni takomillashtirishga turtki bo‘ldi.

Bugungi kunda o‘zbek tilidagi bir nechta tarjimalar parallel ravishda mavjud bo‘lib, o‘quvchilarga tanlov imkonini beradi. Raqamli texnologiyalar rivoji bilan tarjimalar mobil ilovalar, saytlar va audio formatlarda keng tarqalmoqda. Bu esa yosh avlodni Qur‘onga yaqinlashtirishda yangi imkoniyatlar ochmoqda.

Xulosa. Mustaqillik yillarida Qur‘on Karimning o‘zbek tiliga tarjima qilinishi O‘zbekiston ma‘naviy hayotida muhim burilish bo‘ldi. Sovet davridagi cheklovlardan so‘ng yaratilgan bir nechta izohli tarjimalar millionlab odamlarga muqaddas Kitobni ona tilida tushunish imkonini berdi. Shayx Alouddin Mansur, Abdulaziz Mansur va boshqa ulamolar ishlarining natijasida diniy savodxonlik oshdi, milliy til boyidi, axloqiy qadriyatlar mustahkamlandi va ma‘naviy uyg‘onish jarayoni tezlashdi.

Tarjimalar nafaqat diniy ma‘rifatni ommalashtirdi, balki madaniy merosni zamonaviy avlodlarga yetkazuvchi muhim ko‘prik vazifasini o‘tadi. Albatta, tarjima asl matn o‘rnini bosa olmaydi, ammo u ilohiy kalomni keng ommaga yaqinlashtirishning eng samarali vositasi bo‘lib qoldi.

Kelajakda bu tarjimalarni yanada takomillashtirish va yoshlar uchun moslashtirish bo‘yicha ishlar davom ettirilishi lozim. Ushbu tarjimalar mustaqil O‘zbekistonning ma‘naviy rivojidadagi muhim meros sifatida abadiy qadrlanadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Alouddin Mansur. *Qur‘oni Karim. O‘zbekcha izohli tarjima*. Toshkent: Cho‘lpon, 1992 (keyingi nashrlari 2000-yillarda ham amalga oshirilgan).
2. Abdulaziz Mansur. *Qur‘oni Karim ma‘nolarining tarjimasi va tafsiri*. Toshkent, 2001–2004.
3. Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf. *Qur‘oni Karim va o‘zbek tilidagi ma‘nolari tarjimasi*. Toshkent, 1990-yillar – 2000-yillar nashrlari.
4. Boboxonov Shamsiddin. *Qur‘oni Karim (30 pora)*. Toshkent, 1991.

5. Mutallib Usmon va boshqalar. *Qur'oni Karim. Tarjima va ilmiy-tarixiy izohlar*. Toshkent, 2004.
6. Wikipedia (o'zbekcha). *Qur'on* maqolasi (tarjimalar bo'limi). Oxirgi yangilanish: 2025 yil holatiga ko'ra.
7. Muqimjonova G., Sodig'aliyev I. "Mustaqillik yillarida Qur'onni o'zbek tiliga tarjima qilinishi va tavsirlari" // *Tadqiqotlar jurnali*, 2025.
8. Israfilova F. "Translations of the Qur'ān in the Post-Soviet Turkic World" // Ilmiy maqola, 2020-yillar.
9. Qur'oni Karim ma'nolari tarjimasi (turli nashrlar). Wayu.uz elektron kutubxonasi.
10. O'zbekiston musulmonlari idorasi rasmiy nashrlari va ilmiy konferensiya materiallari (1991–2025 yillar).
11. Karomatov H.S. *Qur'on va o'zbek adabiyoti*. Toshkent, 1993.
12. Sayyid Mahmud ibn Sayyid Nazir at-Taroziy (Oltinxon To'ra). *Al-Qur'on al-karim ma'nolarining tarjimasi va sharhlar*. 2-nashr, Toshkent, 2002.